DOI: 10.33766/2524-0323.93.154-166

УДК 343.36

Навроцька В. В., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ (м. Львів, Україна)

e-mail: superviranavr@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3407-7984>

ЗМІЦНЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ОСІБ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ТА ІНШИХ ВИДАХ СУДОЧИНСТВ, А ТАКОЖ УЧАСНИКІВ ПРОВАДЖЕННЯ В КОНСТИТУЦІЙНОМУ СУДІ УКРАЇНИ

Констатовано існування значних резервів для подальшого удосконалення норм кримінального законодавства України в питаннях зміцнення кримінально-правових гарантій безпеки. Зокрема, обґрунтовано доцільність розширення переліку осіб, щодо яких можуть бути застосовані заходи безпеки учасниками інших видів судочинства (окрім кримінального), а також учасниками провадження в Конституційному суді України.

Обґрунтовано також необхідність встановлення кримінальної відповідальності за розголошення відомостей про застосовувані заходи безпеки, що потягнули за собою й інші наслідки, аніж заподіяння шкоди життю чи здоров'ю захищуваного суб'єкта. Указано, що, оскільки шкода інтересам правосуддя може бути завдана внаслідок протиправного впливу не лише на осіб, які є дійсними учасниками процесу, але й через посягання на потенційних (майбутніх) учасників процесу, слід встановити відповідальність як за злочини проти правосуддя в разі посягань на таких осіб.

Обґрунтовано з яким вимога держави до учасника процесу виконати процесуальні обов'язки за відсутності належних гарантій безпеки, і, тим більше, застосування санкцій за невиконання обов'язків, коли причиною їх невиконання особою є обґрунтований страх розправи з боку злочинців, є такою, що не ґрунтується на нормах Конституції. Обстоюється позиція, відповідно до якої якщо учаснику судочинства не гарантується безпека, то йому повинно бути надане право або брати в ньому участь, або ж відмовитися від цього.

Ключові слова: забезпечення безпеки, учасники кримінального судочинства, кримінально-правові гарантії.

Постановка проблеми. Головною ідеєю кримінального процесу є перемога над злочинністю. Але з урахуванням того, що в ієрархії сучасних цінностей визначальними є інтереси особи, така перемога не має бути за будь-яку ціну. Одним із важливих критеріїв ефективності кримінального судочинства є мінімізація шкоди для особи. Однак доводиться констатувати, що сучасний кримінальний процес небезпечний не тільки для злочинців. Інколи він є джерелом підвищеної небезпеки для його законотрусливих учасників (та їх рідних, близьких, знайомих).

Дослідники визнають, що: а) насильство та погрози стосовно осіб, котрі, передусім, співпрацюють із правоохоронними органами та судом, є одним із найбільш

поширених способів підризу системи кримінального правосуддя; б) забезпечення безпеки таких осіб є глобальною проблемою в боротьбі зі злочинністю. У XXI столітті протидія правоохоронним органам унаслідок посткримінального впливу на осіб, котрі беруть участь у кримінальному судочинстві, є (і, на жаль, продовжує залишатися) фактором, який суттєво ускладнює таку боротьбу [1, с. 456; 2, с. 338-340; 3, с. 135; 4, с. 87; 5, с. 207-208; 6, с. 18-20; 7, с. 137-138; 8, с. 126; 9, с. 508; 10; 11, с. 119-120; 12, с. 54].

Генеральною Асамблеєю ООН 29 грудня 1985 р. було прийнято Декларацію основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою [13]. Причиною її прийняття поряд із традиційними проблемами жертв злочинності (у тому числі відшкодування завданих злочином чи іншим суспільно небезпечним діянням збитків) стала, зокрема, проблема безпеки потерпілих, свідків та інших осіб, котрі сприяють правосуддю (та їх близьких). У зазначеній Декларації (підпункт «d» п.6) містяться рекомендації по вжиттю заходів «для зведення до мінімуму незручностей для жертв, охорони їхнього особистого життя ... , забезпечення їх безпеки, безпеки їх родин й свідків з їх боку, їх захист від помсти та залякування».

Ратифікація Україною міжнародно-правових актів, котрі спрямовані на розвиток міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю (що зобов'язують держав-учасниць до вжиття на національному рівні заходів захисту як осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, так і осіб, через протиправні посягання на яких може бути здійснено вплив на таких учасників) вимагає прийняття відповідного національного законодавства.

Згідно зі статистичними даними, приблизно у 40 % проваджень щодо злочинів проти життя та здоров'я відбувався протиправний вплив на учасників процесу. Наслідком такого впливу було те, що від своїх показань у суді відмовлялися близько 30 % свідків, приблизно така ж їх кількість з цих же причин ухилялися від участі в кримінальному провадженні [4, с. 87; 5, с. 208; 14, с. 68]. Нерідко (незважаючи на найприскіпливіше розслідування) справа в процесі просто «розвалюється». Саме тому в більшості розвинутих держав світу передбачено різноманітні програми захисту (передовсім вони стосуються жертв злочину та свідків, але нерідко застосовуються і до самих злочинців).

Аби вирішити таку проблему, необхідне удосконалення матеріального та процесуального кримінального законодавства (зміцнення матеріально-правових гарантій безпеки таких осіб, а також відповідних процесуальних гарантій).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства присвячували свої дослідження Л. Брусніцин, В. Гончаров, В. Касько, В. Козій, Г. Коновалова, Т. Москалькова, Л. Лобанова, А. Орлеан, М. Хавронюк тощо. Однак більшість напрацьованих згаданих авторів або ж ґрунтувалася на положеннях іноземного кримінального права та процесу, або ж базується на нормах вітчизняного законодавства, далекого від досконалості, і такого, що потребує змін у цій частині. З огляду на це, існує потреба нового погляду на правовий інструментарій, призначений для забезпечення безпеки учасників різних видів судочинства та проваджень.

Формулювання цілей. Основною метою статті є здійснення аналізу законодавчого забезпечення механізму безпеки учасників кримінального та інших видів судочинства, а також учасників провадження в Конституційному суді України, з'ясування додаткових резервів зміцнення кримінально-правових гарантій їх безпеки (зокрема, можливості розширення переліку осіб, до яких можуть бути застосовані заходи безпеки, учасниками інших (окрім кримінального) видів провадження; можливості встановлення відповідальності за розголошення відомостей про застосовувані заходи безпеки, що потягли за собою й інші наслідки, аніж ті, про які веде мову законодавець; можливості відмови учасника провадження від виконання покладених на нього процесуальних обов'язків за нездатності держави забезпечити безпеку такого учасника, безпеку його родичів, членів сім'ї або будь-яких інших осіб, унаслідок протиправного посягання на яких здійснюються спроби протиправного впливу на цього учасника).

Виклад основного матеріалу. Потрібно звернути увагу на деякі кроки, зроблені вітчизняним законодавцем задля зміцнення кримінально-правових гарантій (які, своєю чергою, свідчать про актуальність проблеми посткримінального впливу). До прикладу, у п.4 ч.1 ст. 67 КК України з-поміж обставин, які обтяжують покарання, передбачено вчинення кримінального правопорушення у зв'язку із вчиненням потерпілим (а це цілком стосується й особи, яка бере участь у кримінальному судочинстві), службового чи громадського обов'язку. Також у ст. 373 КК України (у порівнянні зі ст. 175 його «попередника» – КК України 1960 р.) підвищено санкції за примушування давати показання.

Проте є й значні резерви для удосконалення положень КК України в питаннях зміцнення кримінально-правових гарантій безпеки. Так суттєвого корегування потребує ст. 373 КК України «Примушування давати показання». У зазначеній статті передбачено відповідальність за примушування давати показання при допиті шляхом незаконних дій з боку прокурора, слідчого чи працівника підрозділу, який здійснює оперативно-розшукову діяльність. Якщо ж до такого примусу вдається суддя, то кваліфікувати його дії за ст. 373 КК України не можна: позаяк суддя не належить до спеціальних суб'єктів, перелічених у диспозиції аналізованої статті. Хоча, поза всяким сумнівом, суддя, з огляду на свій статус, теж має реальну можливість примусити потерпілого, підозрюваного (обвинуваченого), експерта та свідка до давання показань. А тому логічнішим та більш виправданим є положення ст. 34 Кримінального кодексу Республіки Вірменія [15] та ст. 394 Кримінального кодексу Республіки Білорусь [16], у яких передбачена відповідальність і судді за примушування до давання показань шляхом незаконних дій.

Наразі поведінку судді, який би діяв подібним чином, доводиться кваліфікувати за відповідними статтями Розділу II КК України («Злочини проти життя та здоров'я особи»). Проте, за такої кримінально-правової оцінки поведінки судді, законодавцем залишено поза увагою характер охоронюваних благ, яким завдано шкоди (чи створена загроза її заподіяння). Цим діянням здійснюється посягання на інтереси правосуддя в частині процесуального порядку одержання доказів. Саме тому більш адекватним та виправданим виглядав би виклад такої заборони все ж у Розділі XVIII КК України «Злочини проти правосуддя» (зокрема, у цій же ст. 373).

Цим зауваження до законодавця не вичерпуються. Як справедливо зазначається окремими дослідниками, використання у ч.1 ст. 373 КК України «показання при допиті» не виправдано звужують можливості застосування цієї статті [17, с. 429]. І справді, якщо буквально тлумачити цю норму, то таке насильство може бути застосоване під час допиту (тобто, у ході, у процесі допиту), але аж ніяк не перед проведенням даної слідчої дії. До того ж, давати процесуально значущу інформацію (не показання! – В. Н), звісно, можна і при здійсненні інших процесуальних дій (зокрема, пред'явленні для впізнання – ст. 228-230 КПК України – та слідчого експерименту – ст. 240 КПК України).

Аналіз ст. 373 КК України дає підстави для висновку, згідно з яким законодавець визнає можливість заподіяння шкоди інтересам правосуддя внаслідок протиправного впливу на осіб, котрі є дійсними учасниками процесу. Проте така ж шкода може бути завдана і через посягання на потенційних (майбутніх) учасників процесу, тим, кому відповідний правовий статус може бути наданий лише згодом.

Подібне питання свого часу стало предметом розгляду Верховного Суду сусідньої держави – Російської Федерації. В одному зі своїх рішень цим органом було зроблено висновок, відповідно до якого погрозу вбивством стосовно потенційного свідка слід кваліфікувати не як злочин проти правосуддя, а проти особи. Така позиція була обґрунтована тим, що показання можуть бути дані тільки у вже розпочатому кримінальному провадженні, водночас, будь-яка інформація про злочин (або інше суспільно-небезпечне діяння), повідомлена до цього моменту, ще не є доказом [18].

Звичайно, потрібно (як на це і звертає увагу Верховний Суд РФ) чітко розмежовувати поняття «доказова інформація» та «докази». Водночас, так само не викликає сумнів і те, що протиправність та небезпека посягань на доказову інформацію є не меншою, ніж посягання на докази. А тому, у випадку протизаконного впливу на особу (байдуже, чи на дійсного учасника процесу, чи на потенційного), кримінальна відповідальність мала би наставати як за злочини проти правосуддя. При тому не повинно мати значення те, чи такі дії вчиняються в уже розпочатому провадженні, чи здійснюються до його початку, адже у випадку посягань на потенційні докази той, хто вчиняє відповідне посягання, усе одно об'єктивно намагається досягнути такої ж самої мети, як і в разі протиправного впливу на учасника процесу в уже розпочатому провадженні.

У КК України (зокрема, у розділі «Злочини проти правосуддя») відсутня окрема норма, якою спеціально було б передбачено кримінальну відповідальність за перешкоджання з'явленню перекладача до органів досудового розслідування та суду, примус його до участі (неучасті) в слідчій (процесуальній) дії, а також за підкуп й примушування спеціаліста до участі у провадженні слідчої (розшукової) дії (зокрема, у вигляді надання *консультацій* під час досудового розслідування та судового розгляду, до надання безпосередньої технічної допомоги, як-от: фотографування, складення схем, креслень, планів, відібрання зразків для проведення експертизи тощо) або ж до відмови від участі в ній чи ухилення від такої участі. Безсумнівно, подібна протиправна поведінка щодо згадуваних учасників процесу підля-

гає кваліфікації за нормами, що передбачають кримінальну відповідальність за злочини проти особи. Вчинення такого діяння службовою особою із використанням свого службового становища вимагає додаткової кваліфікації за статтями Особливої частини КК України, які передбачають відповідальність за відповідне службове зловживання. Однак таке рішення не є повністю прийнятним з огляду на те, що застосування зазначених норм не відображає повною мірою специфіку злочину щодо об'єкта посягання.

Можна зробити припущення, що причиною такого підходу законодавця є мізерна кількість відповідних діянь на практиці або їх фактична відсутність. Однак це не повинно бути причиною для залишення частини цієї важливої сфери суспільних відносин без належного та адекватного кримінально-правового захисту.

Як видається, у санкції ст. 373 КК України варто було б передбачити можливість застосування до винного такого покарання як позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, адже характер злочину цього прямо таки вимагає (принаймні, це стосується діяння, передбаченого ч.2 цієї статті)!

Слід звернути увагу ще й на наступне. Законодавець встановив відповідальність за невжиття заходів безпеки стосовно осіб, узятих під захист. Зокрема, у ст. 380 КК України вказано, що кримінально-караними є «неприйняття рішень, несвоєчасне прийняття або прийняття недостатньо обґрунтованих рішень, а також невжиття достатніх заходів для безпеки працівників суду, правоохоронних органів або осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та їх близьких родичів». Така норма спрямована на забезпечення безпеки осіб, які є учасниками лише *кримінального* процесу (та й то далеко не всіх його учасників!). Причому, безпека учасників інших видів судочинства (як-от: адміністративного, господарського, цивільного) та учасників провадження в Конституційному суді України безпідставно та необґрунтовано опинилася поза сферою дії аналізованої норми.

Ці недоліки не єдині. Так у ст. 38 КК України передбачено кримінальну відповідальність за розголошення відомостей про заходи безпеки стосовно особи, котру взято під захист, якщо такі дії заподіяли шкоду здоров'ю особи, взятої під захист. При тому законодавець не враховує, що розголошення інформації про способи й тактичні прийоми реалізації певного заходу захисту, про технічні засоби, використовувані в процесі захисту, про осіб, які безпосередньо здійснюють захист тощо, може поставити під загрозу здоров'я не лише захищуваних осіб, а й осіб, які здійснюють захист, призвести до їхньої загибелі, зумовити неефективність захисту в майбутньому. А тому законодавець мав би обмірковувати питання встановлення кримінальної відповідальності за розголошення відомостей про застосовувані заходи безпеки, що спричинили й інші наслідки (аніж завдання шкоди життю чи здоров'ю захищуваних осіб) [1, с. 456], адже зрозуміло, що розголошення інформації про заходи безпеки може спричинити негативні наслідки не тільки для долі захищуваних осіб, але й призвести до розсекречування відомостей про способи та прийоми забезпечення безпеки учасників кримінального процесу, зробити марними вже вжиті заходи.

Окрім того, у ст. 381 КК України мова йде про розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, узятої під захист, якщо ці дії спричинили шкоду здоро-

в'ю особи, узятій під захист» (ч.1 цієї статті) або «спричинили смерть особи, узятій під захист» (ч.2). Як абсолютно справедливо й резонно зауважує М. І. Хавронюк, це формулювання диспозиції статті робить окремі її положення абсурдними, адже виходить, що позбавлення волі на строк до п'яти років загрожує, до прикладу, свідку, узьтому під захист, за розголошення інформації про себе ж, що потягнуло його смерть [17, с. 435; 19, с. 169].

Варто було б ще проаналізувати питання допустимості відмови учасника кримінального судочинства (а також учасника інших видів судочинств та учасника провадження в Конституційному суді України) від виконання покладених на нього законодавцем обов'язків за нездатності держави забезпечити безпеку цього учасника, безпеку його близьких (чи інших осіб, через посягання на котрих здійснюється протиправний вплив на такого учасника).

У деяких країнах (до прикладу, у Данії, Норвегії, Швеції, Швейцарії), які мають повне право називатися правовими державами, закон надає можливість свідкам, яким загрожує небезпека, право відмовитися давати показання.

У юридичній літературі оцінюють як істотну моральну проблему покладення на осіб кримінально-процесуальних обов'язків та одночасну можливість застосування санкцій у разі їх невиконання за умови залишення без захисту осіб, які піддані небезпеці внаслідок виконання таких обов'язків.

Деякі дослідники задають такі питання:

1) як у такій ситуації потрібно себе поводити особі, залученій до кримінального провадження, а саме:

а) чи правомірно, виконуючи юридичний обов'язок, дотримуватися законів, відповідно до яких, наприклад, свідок повинен повідомити компетентним органам усе, що відомо йому в цьому провадженні;

б) чи ж, навпаки, неправомірно, але абсолютно виправдано та доцільно, виявляючи самостійно турботу про власну безпеку, а також безпеку близьких ? (тобто, відмовитися давати показання);

2) як варто діяти правоохоронним органам щодо, до прикладу, свідка, котрий відмовляється давати показання або ухиляється від їх давання через страх перед можливою помстою зі сторони підозрюваного (обвинуваченого) або інших осіб, котрі зацікавлені в усуненні такого свідка зі сфери кримінального судочинства ?

Як зазначають ці дослідники, тут є два варіанти поведінки: а) притягнення такого свідка до кримінальної відповідальності, б) або ж (з огляду на моральні міркування) уникнення застосування норм права, викладених у відповідних статтях Кримінального кодексу [12, с. 54].

Деякі науковці вказують, що вимога держави до особи виконати кримінальні процесуальні обов'язки за відсутності відповідних гарантій безпеки, і, навіть більше, застосування санкцій за невиконання таких обов'язків, за умови, що причиною їх невиконання є виправданий та обґрунтований страх розправи з боку злочинців, є, водночас, і моральною проблемою, і неконституційною вимогою [20, с. 115].

Ці дослідники радили виключити кримінальну відповідальність свідка за відмову від давання показань за умови, що така відмова була здійснена після повідом-

лення правоохоронних органів про «протиправний вплив», а ними, натомість, не було вжито заходів щодо захисту вказаних осіб та їхніх близьких.

За існуючого зараз правового регулювання в подібній ситуації при обґрунтуванні рішення про неприйнятність притягнення свідка до кримінальної відповідальності за відмову від давання показань (так само, як і експерта чи перекладача – за відмову від виконання покладених на них обов'язків) слід, як видається, посперитися при цьому на положення:

а) ст. 3 Конституції України, де йдеться про те, що держава відповідає за свою діяльність перед людиною;

б) ст. 39 Кримінального кодексу України, із якої випливає, що в умовах крайньої необхідності, коли одним із охоронюваних законом благ доводиться жертвувати, пріоритет потрібно надати цінності більш значимій (якщо на пальцях терезів опиняються цінності конкуруючі – життя, здоров'я або інші правоохоронювані інтереси людини, з одного боку, – та публічний інтерес (у вигляді встановлення істини в кримінальному провадженні), з іншого, то саме людина, з огляду на положення ст. 3 Конституції, усе-таки, є найвищою соціальною цінністю).

Такий висновок ґрунтується на положенні про взаємну відповідальність громадянина та держави. У юридичній літературі непоодиноким є міркування (яке повністю поділяю і я – В. Н.), згідно з яким, якщо держава не здатна гарантувати безпеку особи через її участь у кримінальному судочинстві, то такій особі має бути надане право або брати в ньому участь, або відмовитися від цього (без ризику настання будь-якого виду юридичної відповідальності [21, с. 87; 22, с. 183-185]). Такий висновок у вітчизняному галузевому законодавстві має знайти адекватне відбиття. Наразі ж доводиться, на жаль, констатувати невідповідність галузевих норм окремим конституційним положенням. Це якраз та ситуація, за якої українська Конституція за своїми принципами та демократичними ідеями йде попереду вітчизняного кримінального судочинства. А тому пріоритетним завданням найближчого часу якраз і буде усунення законодавцем зазначених недоліків.

Проте зрозуміло, що розвиток та суттєве вдосконалення лише норм кримінального права самостійно не вирішить проблему захисту осіб (учасників кримінального та інших видів судочинства, а також учасників провадження у Конституційному суді України) від посткримінального впливу. Такі заборони не особливо зупиняють осіб, які вчиняють тяжкі та особливо тяжкі злочини від вчинення ще одного діяння – вчинення злочину щодо того, від кого здебільшого і залежить викриття злочинців.

На жаль, обсяг статті не дозволяє зупинитися та проаналізувати інші можливі «резерви» удосконалення норм кримінального й кримінального процесуального законодавства України в питаннях зміцнення кримінально-правових та кримінально-процесуальних гарантій безпеки (зокрема, можливості розширення переліку учасників кримінального судочинства, щодо яких можуть бути застосовані заходи безпеки; збільшенні підстав застосування заходів безпеки, враховуючи при цьому можливість настання й інших видів загроз (окрім загрози життю, здоров'ю, життю чи майну); констатації на законодавчому рівні того, що протиправний вплив на

учасника процесу можливий не тільки шляхом завдання шкоди йому самому, близьким родичам чи членам сім'ї, але й шляхом заподіяння шкоди будь-якій особі, з якою учасника процесу не пов'язують якісь родинні чи близькі стосунки, а також констатації того, що протиправний вплив на учасника процесу формально може не виходити за рамки закону, тобто не обов'язково проявлятися у вигляді погроз чи інших протиправних заходів). Однак ці питання цілком можуть бути предметом подальших досліджень.

Висновки. Вищенаведене дає змогу констатувати, що:

1) незахищеність осіб, котрі беруть участь у кримінальному судочинстві (потерпілих, підозрюваних (обвинувачених), свідків, експертів, перекладачів, спеціалістів тощо) від посткримінального впливу є серйозною перешкодою в досягненні цілей правосуддя та причиною зниження ефективності кримінального судочинства в багатьох країнах (у тому числі, й в Україні);

2) насильство та погрози щодо осіб, котрі надають сприяння працівникам правоохоронних органів та суду (так само й стосовно осіб, які є абсолютно пасивними в цьому плані, або ж, навпаки, протидіють органам кримінальної юстиції) є одними із найбільш поширених засобів підризу системи правосуддя (передусім, кримінального);

3) існують значні резерви для зміцнення кримінально-правових гарантій безпеки учасників різних видів судочинства та учасників провадження в Конституційному суді України, для подальшого удосконалення норм кримінального законодавства України в цій частині, зокрема:

- доцільно розширити перелік осіб, щодо яких можуть бути застосовані заходи безпеки, учасниками інших видів судочинства (окрім кримінального) та учасниками провадження в Конституційному суді України;

- необхідно встановити кримінальну відповідальність за розголошення відомостей про застосування заходів безпеки, що потягнуло й інші наслідки, аніж завдання шкоди здоров'ю чи життю захищуваного суб'єкта;

- варто встановити відповідальність як за злочини проти правосуддя в разі протиправних посягань не лише щодо осіб, які є дійсними учасниками процесу, але й стосовно майбутніх (потенційних) учасників (адже шкода інтересам правосуддя цілком може бути завдана внаслідок протиправного посягання на останніх);

4) також констатовано, що вимога з боку держави до учасника процесу виконати процесуальні обов'язки за відсутності адекватних та належних гарантій безпеки та застосування санкцій за невиконання таких обов'язків, за умови, що причиною їх невиконання є обґрунтований страх розправи, не ґрунтується на нормах Конституції, зокрема, суперечить положенню про взаємну відповідальність держави та особи. Якщо учаснику процесу не гарантовано безпеку, йому має бути надано право або брати у ньому участь, або відмовитися від цього, причому без застосування будь-якого виду юридичної відповідальності.

Використані джерела:

1. Бруснищын Л. В. Теоретико-правовые основы и мировой опыт обеспечения безопасности лиц, содействующих уголовному правосудию: дисс. ... докт. юрид. наук:

12.00.09 / Научно-исследовательский институт проблем укрепления законности и правопорядка при Генеральной прокуратуре Российской Федерации. Москва, 2002. 520 с.

2. Навроцька В. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства – засади кримінального процесу. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні* : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Львів, 11 грудня 2020 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів : ЛьвДУВС, 2020. С. 338-340.

3. Навроцька В. В. Допустимість відмови від виконання процесуальних обов'язків у разі нездатності держави забезпечити безпеку учасника кримінального судочинства та його близьких. *Конституційні засади кримінального права України* : збірка тез доповідей науково-практичної конференції (м. Київ, 22 грудня 2020 року). Київ, 2020. С. 135-138.

4. Орлеан А. Процедура забезпечення безпеки учасників кримінального провадження: Адаптація законодавства України до європейських стандартів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Випуск 3(7). С. 87-92.

5. Підтримання прокурором державного обвинувачення : підручн. [для студентів вищих юридичних навчальних закладів] / Є. Блажівський, М. Якимчук, І. Козьков, М. Туркот та ін. Київ : Національна академія прокуратури України, 2014. 512 с.

6. Касько В., Орлеан А. Забезпечення безпеки учасників кримінального провадження щодо торгівлі людьми. Київ : ВАПЕ, 2012. 50 с.

7. Козій В. Виділення матеріалів досудового розслідування як захід забезпечення безпеки підозрюваного в кримінальному провадженні. *Jurnalul juridic national teorie si practica*. 2015. № 2 (12). С. 135-138.

8. Копетюк М. Особливості забезпечення безпеки осіб у досудовому кримінальному провадженні. *Історико-правовий часопис*. 2013. № 2. С. 126-131.

9. Ромців О. Забезпечення безпеки осіб під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності: проблеми правового регулювання. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2017. № 861. С. 508-513.

10. Коновалова Г. В. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства за новим КПК України. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaa_u_2013_3_12. (дата звернення: 06.03.2021)

11. Семків Т. Удосконалення забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 3(15). С. 119-128.

12. Гончаров В. Б., Кожевников В. В. Проблемы безопасности участников уголовного процесса. *Государство и право*. 2000. № 2. С. 51-60.

13. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою: резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада 1985 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_114#Text. (дата звернення: 06.03.2021)

14. Паукова Ю. В. Законодательство в сфере государственной защиты потерпевших, свидетелей и иных участников уголовного судопроизводства. *Вестник Российской правовой академии*. 2005. № 4. С. 63-69.

15. Уголовный кодекс Республики Армения: Закон Республики Армения от 18.04. 2002 г. URL : <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1349&lang=rus>. (да та звернення: 06.03.2021)

16. Уголовный кодекс Республики Беларусь: Закон Республики Беларусь от 9 июля 1999 г. URL : <https://pravo.by/document/?guid=3871&cp0=hk9900275>. (дата звернення: 06.03.2021)

17. Хавронюк М. І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. Київ : Істина, 2004. 504 с.

18. Кассационное определение Верховного Суда Российской Федерации от 2 сентября 2002 г. № 44-0092-117. URL :www.consultant.ru. (дата звернення: 06.03.2021)

19. Хавронюк Н. И. Самые удивительные законы разных стран : научно-популярный сборник. Киев : Атика, 2008. 176 с.

20. Москалькова Т. Н. Этика уголовно-процессуального доказывания. Москва : Спарк, 1996. 125 с.

21. Шешуков М. П. Латвийское законодательство о защите лиц, содействующих правосудию по уголовным делам. *Государство и право*. 1999. № 2. С. 84-88.

22. Лобанова Л. В. Преступления против правосудия: проблемы классификации посягательств, регламентации и дифференциации ответственности: дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. / Волгоградский государственный университет/ Казань, 2000. 305 с.

References:

1. Brusnitsyn, L. V. (2002) Teoretiko-pravovyye osnovy i mirovoy opyt obespecheniya bezopasnosti lits, sodeystvuyushchikh ugovnomu pravosudiyu. *Doctor's thesis*. [in Russian].

2. Navrots' ka, V. (2020) Zabezpechennya bezpeky uchasnykiv kryminal' noho sudochynstva – zasada kryminal' nohoprotsesu. *Teoretyko-prykladni problemy pravovoho rehulyuvannya v Ukrayini: materialy Vseukrayins' koiy nauk.-prakt. konf (m. L' vov, 11 hrudnya 2020 r.)*, 338-340. [in Ukrainian].

3. Navrots' ka, V. V. (2020) Dopustymist' vidmovy vid vykonannya protsesual' nykh obov' yazkiv u razi nezdatnosti derzhavy zabezpechyty bezpeku uchasnyka kryminal' noho sudochynstva ta yoho blyz' kykh. *Konstytutsiyni zasady kryminal' noho prava Ukrayiny: zbirka tez dopovidey naukovopraktychnoyi konferentsiyi" (m. Kyjiv, 22 hrudnya 2020 roku) - Constitutional principles of criminal law of Ukraine: a collection of abstracts of reports of the scientific-practical conference (Kyjiv, December 22, 2020)*, 135-138. [in Ukrainian].

4. Orlean, A. (2016) Protsedura zabezpechennya bezpeky uchasnykiv kryminal' noho provadzhennya: adaptatsiya zakonodavstva Ukrayiny do yevropeyskykh standartiv. *Aktualni problemy pravoznavstva - Actual problems of jurisprudence*, 3(7), 87-92. [in Ukrainian].

5. Pidtrymannya prokurorom derzhavnogo obvynuvachennya: pidruchn. (2016) Ye. Blazhivskyy (Ed.) et al. Kyiv : Natsionalna akademiya prokuratury Ukrayiny. [in Ukrainian].

6. Kas' ko, V., Orlean, A. (2012) Zabezpechennya bezpeky uchasnykiv kryminal' noho provadzhennya shchodo torhivli lyud' my. Kyiv : VAITE. [in Ukrainian].

7. Koziy, V. (2015) Vydilennya materialiv dosudovoho rozsliduvannya yak zakhid zabezpechennya bezpeky pidozryvanoho v kryminal' nomu provadzhenni. *Jurnalul juridic national teorie si practica - Journal of national legal theory and practice*, 2(12), 135-138. [in Ukrainian].

8. Kopetyuk, M. (2013) Osoblyvosti zabezpechennya bezpeky osib u dosudovomu krymini nal' nomu provadzhenni. *Istoryko-pravovyy chasopys - Historical and legal journal*, 2, 126-131. [in Ukrainian].

9. Romtsiv, O. (2017) Zabezpechennya bezpeky osib pid chas rozsliduvannya zlochyniv u sferi sluzhbovoyi diyal' nosti: problemy pravovoho rehulyuvannya. *Visnyk Natsional' noho universytetu «L' vovs' ka politekhnika»*. *Yurydychni nauky - Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic"*. *Legal sciences*, 861, 508-513. [in Ukrainian].

10. Konovalova, H. V. Zabezpechennya bezpeky uchasnykiv kryminal' noho sudochynstva za novym KPK Ukrayiny. N. d. N. p. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaau_2013_3_12. [in Ukrainian].

11. Semkiv, T. (2017) Udoskonalennya zabezpechennya bezpeky osib, yaki berut' uchast' u kryminal' nomu provadzhenni. *Naukovyy chasopys Natsional' noyi akademiyi prokuratury Ukra*

yiny - Scientific journal of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine, 3 (15), 119-128. [in Ukrainian].

12. Goncharov, V. B., Kozhevnikov, V. V. (2000) Problemy bezopasnosti uchastnikov ugovornogo protsessa. *Gosudarstvo i pravo - State and law*, 2, 51-60. [in Russian].

13. Deklaratsiya osnovnykh pryntsypiv pravosuddyia dlya zhertv zlochniv ta zlovzhyvannya vladoyu: rezolyutsiya Heneral' noyi Asambleyi OON vid 29 lystopada 1985 r. (1985) N. p. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_114#Text. [in Ukrainian].

14. Paukova, Yu. V. (2005) Zakonodatel'stvo v sfere gosudarstvennoy zashchity poter pevshikh, svideley i inykh uchastnikov ugovornogo sudoproizvodstva. *Vestnik Rossiyskoy pravovoy akademii - Bulletin of the Russian Legal Academy*, 4, 63-69. [in Russian].

15. Ugolovnyy kodeks Respubliki Armeniya: Zakon Respubliki Armeniya ot 18.04.2002 g. (2002) N. p. URL : <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1349&lang=rus>. [in Russian].

16. Ugolovnyy kodeks Respubliki Belarus': Zakon Respubliki Belarus' ot 9 iyulya 1999 g. (1999) URL : <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=hk9900275>. [in Russian].

17. Khavronyuk, M. I. (2004) Dovidnyk z Osoblyvoyi chastyny Kryminal' noho kodeksu Ukrayiny. Kyiv : Istyna. [in Ukrainian].

18. Kassatsionnoye opredeleniye Verkhovnogo Suda Rossiyskoy Federatsii ot 2 sentyabrya 2002 g. № 44-0092-117. (2002) N. p. URL : www.consultant.ru. [in Russian].

19. Khavronyuk, M. I. (2008) Samyye udivitel'nyye zakony raznykh stran : Nauchno-populyarnyy sbornik. Kyiv : Atika [in Russian].

20. Moskal'kova, T. N. (1996) Etika ugovolno-protsessual'nogo dokazyvaniya. Moskva : Spark. [in Russian].

21. Sheshukov, M. P. (1999) Latviyskoye zakonodatel'stvo o zashchite lits, sodeystviyu shchikh pravosudiyu po ugovolnym delam. *Gosudarstvo i pravo - State and law*, 2, 84-88. [in Russian].

22. Lobanova, L. V. (2000) Prestupleniya protiv pravosudiya: problemy klassifikatsii posy agatel'stv, reglamentatsii i differentsiatsii otvetstvennosti. *Doctor's thesis*. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 11.03.2021

Навроцкая В. В., кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры уголовно-правовых дисциплин Львовского государственного университета внутренних дел (г. Львов, Украина)

УКРЕПЛЕНИЕ УГОЛОВНО-ПРАВОВЫХ ГАРАНТИЙ ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ ЛИЦ, ПРИНИМАЮЩИХ УЧАСТИЕ В УГОЛОВНОМ И ИНЫХ ВИДАХ СУДОПРОИЗВОДСТВ, А ТАКЖЕ УЧАСТНИКОВ ПРОИЗВОДСТВА В КОНСТИТУЦИОННОМ СУДЕ УКРАИНЫ

Констатировано существование значительных резервов для дальнейшего усовершенствования норм уголовного законодательства Украины в вопросах укрепления уголовно-правовых гарантий безопасности. В частности, обоснована целесообразность расширения перечня лиц, в отношении которых могут быть применены меры безопасности, участниками иных видов судопроизводств (кроме уголовного), а также участниками производства в Конституционном суде Украины. Обоснована необходимость установления уголовной ответственности за разглашение сведений о принятых мерах безопасно-

сти, повлекшие за собой и иные последствия, чем причинение вреда жизни либо здоровью защищаемого субъекта. Указано, что поскольку вред интересам правосудия может быть причинен в результате противоправного воздействия не только на лиц, являющихся действительными участниками процесса, но и в результате посягательств на потенциальных (будущих) участников процесса, то следует установить ответственность как за преступления против правосудия в случае таких посягательств. Обосновано утверждение, согласно которому требование государства к участнику процесса выполнить процессуальные обязанности при отсутствии надлежащих гарантий безопасности, и, тем более, применение санкций за невыполнение обязанностей, когда причиной их невыполнения есть обоснованный страх расправы со стороны преступников, является неконституционной. Отстаивается позиция, согласно которой, если участнику судопроизводства не гарантируется безопасность, ему должно быть предоставлено право либо принимать в нем участие, либо же отказаться от этого.

Ключевые слова: обеспечение безопасности, участники уголовного судопроизводства, уголовно-правовые гарантии.

Navrotska V., Candidate of Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of criminal-law disciplines Lviv State University of Internal Affairs (Lviv, Ukraine)

STRENGTHENING OF THE CRIMINAL LAW GUARANTEES OF ENSURING THE SECURITY OF PERSONS PARTICIPATING IN CRIMINAL AND OTHER TYPES OF JUDICATURE, AS WELL AS PARTICIPANTS OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF UKRAINE PROCEEDINGS

The criminal law guarantees of ensuring the security of persons involved in criminal and other types of judicature, as well as participants of the Constitutional Court of Ukraine proceedings are analyzed in the article. It is argued, that the vulnerability of persons involved in such proceedings (and Constitutional Court proceedings) from post-criminal influence is one of the serious reasons for the decline in the efficiency of the judicature and an obstacle to the achievement of justice.

At the same time, it was stated, that there are significant reserves for further improvement of the norms of the criminal legislation of Ukraine in matters of strengthening criminal law security guarantees. In particular, the necessity of expanding the list of persons, whom the security measures may be applied to, by participants of other types of judicature (except criminal one), as well as by the participants of the Constitutional Court of Ukraine proceedings, is substantiated. It is necessary to establish criminal liability for disclosure of information about the applied security measures, resulting in other consequences than harm to life or health of the protected subject. It is noted, that the harm to the interests of justice may be caused as a result of unlawful influence not only on persons, who are actual participants in the proceedings, but also as a result of encroachment on potential (future) participants in the proceedings, that's why there should be established the liability for the ensuring security measures failure against such persons (as well as for the disclosure of information on security measures taken against them).

It is proved, that the requirement of the state to a party to perform criminal procedural obligations without appropriate security guarantees, and, moreover, the application of sanctions for failure to perform such obligations, when the ground for their failure is a reasonable fear of criminal reprisals, is unconstitutional. It is substantiated the position, under which if the

participant of criminal proceedings is not guaranteed safety, he should be given the right: either to participate in it, or to make a refusal.

It was also stated, that security measures should be applied if there are sufficient grounds to consider the possibility of post-criminal influence on persons involved in criminal and other types of judicature, as well as in proceedings before the Constitutional Court of Ukraine (and not only those acting in the interests of justice, but also those who oppose it or remain passive).

Keywords: ensuring the security, participants of criminal proceedings, criminal law guarantees.

DOI: 10.33766/2524-0323.93.166-175

УДК 316.346: 305

Павленко Б. О., аспірант та асистент кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету (м. Суми, Україна)

e-mail: b.pavlenko@yur.sumdu.edu.ua

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4147-2114>

Кіяшко Ю. М., аспірант та викладач-стажист кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету (м. Суми, Україна)

e-mail: yu.kiashko@yur.sumdu.edu.ua

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3283-8743>

Левченко В. В., магістрантка 2-го року навчання Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету (м. Суми, Україна)

e-mail: zayac.viktoriya@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1257-0604>

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ПРОТИДІЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ Й ОБОРОНИ

Стаття присвячена дослідженню адміністративно-правового механізму забезпечення гендерної рівності в секторі безпеки й оборони та пошуку шляхів удосконалення механізмів протидії дискримінації й забезпечення гендерної рівності в секторі безпеки й оборони.

Досліджено закордонний досвід забезпечення гендерної рівності в збройних силах та проаналізовано можливості його застосування в Україні.

Зуважено, що політику гендерної рівності необхідно активно впроваджувати в сектор безпеки й оборони, а також супроводжувати постійним навчанням і моніторингом.

Ключові слова: гендерна рівність, збройні сили, правоохоронна діяльність, дискримінація, жінка-військовослужбовець, права жінок.

Постановка проблеми. На сьогодні в усіх розвинутих країнах, у тому числі й в Україні, питання визначення гендерних ролей у суспільстві, протидія дискримінації та утвердження рівності статей перебуває на стадії активного обговорення,